

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԱՍՏԵՂԱԲԱՇԽՈՒԹԻՒՆ

Լճոսեւէ՛ն՝ :

Լճոսեւէն Բնական Կապոսեւէն : —
 Լճոսեւէն այս մնորակը արեւուն սկաւա-
 ռակին վրայ կ'իյնայ՝ կըր սե բծի մը
 պէս կ'երեւայ, որով ըսել է թէ իր ձեւը
 գնտական է, և ուրիշ մոլորակաց պէս
 ինքն ալ իր լոյսը արեւէն կ'առնու : Բայց
 ինչպէս Փայլածուն համար ըսինք,
 նոյնպէս ալ Լճոսեւէն մակերեւութին
 վրայ լուսաւորութեան սահմանները
 ամենեւին որոշակի չեն իմացուիր : Ուս-
 կից կրնանք հետեցընել թէ ուրեմն
 Լճոսեւէն մակերեւոյթն ալ խորտու-
 բորտ է, և վրան լեռներ, ձորեր ու
 դաշտեր կան, որոնք չեն թողուր որ
 լոյսը կանոնաւոր կերպով տարածուի :
 Ուստի այն սահմաններն որ մակերեւու-
 թին լուսաւոր մասը խաւար մասէն կը
 բաժնեն պէտք է որ անկանոն երեւան,
 ինչպէս դիտողութեամբ ալ կը ստու-
 գուի : Լճոս բանս աւելի զգալի կերպով
 կ'երեւայ երբոր Լճոսեւէն իր երեւոյթ-
 ներովը մանգաղի ձեւ կ'առնու : Վասն
 զի ան ատեն լուսաւորութեան սահ-
 մանները այլ և այլ ուղղութեամբ կը
 տեսնուին, տեղ մը խոտոր, տեղ մը ու-
 դիդ, ալ ինչպէս որ լոյսը Լճոսեւէն
 մակերեւութին վրայ խոր տեղումնք
 կամ լեռներու զարկած ըլլայ նէ : Իսկ
 մոլորակին խաւար կողման վրայ, և լու-
 սաւոր սահմանէն խել մը հեռուն շատ
 անգամ առանձին լուսաւորած կէտեր
 կը տեսնուին, որոնք ուրիշ բան չեն
 կրնար ըլլալ բայց եթէ բարձր լեռնե-
 րու գագաթներ արեւուն լուսովը լու-
 սաւորուած, ուր իրենց ստորոտը դեռ
 խաւարի մէջ կը գտուի :

Շրէօդէր այս լեռներուն ոմանց
 բարձրութիւնը ինչուան 28 մղոն և ալ

աւելի գտեր է : որ ըսել է թէ երկրիս
 վրայի ամենաբարձր լեռներէն ալ, ինչ-
 պէս են Չիմպորասոյ և Տալալակիրի,
 վեց անգամ աւելի բարձր են : Բայց
 կրուիթուիզէն և ուրիշները կ'ըսեն
 թէ այս բանս չափազանց կ'երեւայ :
 Վարձեալ Շրէօդէր կ'ըսէ թէ Լճոս-
 սեւէն մակերեւութին վրայ ալ լեռանց
 մեծագոյն մասը և ամենէն բարձրերը
 հարաւային կիսագնտին վրայ են, և մեր
 Վորտիլլեան լեռանց նման մեծամեծ
 շղթաներ կը կազմեն, որոնց երկայնու-
 թիւնը 800 մղոն և աւելի ալ է :

Լճոսեւէն երեւութից կանոնաւոր
 յաջորդութիւնը և այն առանձին լու-
 սաւոր կէտերը գրեթէ 3/4 ժամուան
 մէջ կը դառնան, որով առանց դժուա-
 րութեան այս մոլորակիս իրեն առանց-
 քին վրայ պտըտելուն ժամանակը կ'ի-
 մացուի : Վասսինի 1666^{ին} այս ժամա-
 նակս 23 ժամ և 18 վայրկեան կը սե-
 պէր : Ետքէն Շրէօդէր խել մը ճիշդ
 դիտողութիւններով 23 ժամ 21' 19" գը-
 տաւ, բայց Պիանքինի կը պնդէր թէ
 այս ժամանակս գրեթէ 24 ժամ է :
 Ստի այս բանիս վրայ տարակուսի
 մէջ էին աստեղաբաշխք : մինչև 1839^{ին}
 հռովմայ Յիսուսեան հարց վարժարա-
 նի դիտարանին աստեղաբաշխները մեծ
 ինամբով և զգուշաւոր դիտողութիւն
 ամէն տարակոյս փարատեցին և Շրէօ-
 դէրի ըսածն հաստատեցին :

Լճոս մոլորակիս հասարակածին մա-
 կարդակը իրեն պարունակին մակարդա-
 կին վրայ 75° անկեամբ ծռած է ըսինք :
 որով իր ծրի խաւարման հակումը, կամ
 թէ ըսենք՝ Լճոսեւէի պարունակին ի-
 րեն հասարակածին հետ ձեւացուցած
 անկիւնը երկրիս պարունակին կամ թէ
 ծրի խաւարման հասարակածին հետ
 ձեւացուցած անկիւնէն 51° 1/2 գրեթէ ա-
 ւելի է : Իրեն առանցից հիւսիսային
 բևեռը ջրհոսի դէպ 'ի 20° կը հակի՝
 երկրիս խեցգետինէն համրելով, որով
 Լճոսեւէն հիւսիսային կողմը այն կեն-
 դանակերպներուն մէջ ամառ է՝ որ կեն-
 դանակերպներուն մէջ մեզի ձմեռն է,
 և փոխադարձաբար :

Վասսինի և Պիանքինի Ղրուսեկին մակերևութին վրայ արևու բծերուն նման բծեր կարծեցին տեսնել, բայց Շրէօդէր լաւ դիտակներով և երկար դիտողութեամբ՝ ամենևին այսպիսի բան չէ տեսած. միայն երբեմն (17 տարուան մէջ 4 անգամ) տեսակ մը մառախուղ տեսեր է կամ ամպերու նըշան մը դիտեր է: Եսկէ կը հետևի կարծել թէ Ղրուսեկին երկինքը շատ պարզ պիտի ըլլայ, և թէ հոն քիչ անգամ մըրիկ պիտի հանդիպի: Ար ինչ և իցէ Շրէօդէրի դիտողութիւնները ալ տարակոյս չեն թողուր այս մոլորակիս մթնոլորտ ունենալուն, որուն բարձրութիւնը ինքը 39 հազար ոտք կը դնէ, ուր մեր մթնոլորտին բարձրութիւնը 28 հազար ոտք է:

Ղրուսեկին խաւար մասը, մասնաւորապէս երբոր լուսաւոր կողմը մեզի բարակ մանգաղի պէս կ'երևայ, սովորաբար մոխրագոյն տկար լուսով մը լուսաւորուած կը տեսնուի, որով մոլորակին բոլոր սկաւառակը տեսանելի կ'ըլլայ, ինչպէս նաև լուսնի ծննդեան առաջին օրերը լուսնի վրայ ալ կը տեսնենք սոյն բանս: Ղրուսեկին այս երևութին բուն պատճառը ինչուան հիմայ դեռ անծանօթ է. ոմանք այս մոլորակին մակերևութին չորս դին պատող փոսիորական լուսէ մը առաջ կու գայ կ'ըսեն:

Վանի մը աստեղաբաշխք, Ֆոնդանա 1645^{ին}, Վասսինի երկու անգամ, Սոնթէյն չորս հեղ, Հորրըպոյ Վոփէնհակի մէջ, և ուրիշները՝ Ղրուսեկին վրայ արբանեակ մը կարծեցին տեսնել, և այս բանս այնչափ ստոյգ կը համարէին որ Լամպէր անունով աստեղաբաշխը անոնց դիտողութիւններն համեմատելով՝ այս արբանեակիս պարունակին տարերքն հաշուեց և անոր շարժման աղիւսակները շինեց. բայց վերջէն շատ ու ճիշդ դիտողութիւնները այս արբանեակիս գոյութիւնը չի ստուգեցին, որ իրաւքնէ թէ որ ստոյգ ըլլար 1761^{ին} և 1769^{ին} Ղրուսեկին արևուն սկաւառակին վրայէն անցնելու

ատեն աստեղաբաշխներուն աչքէն չէր կրնար փախչիլ, ուստի իմացուեցաւ որ այս երևոյթս աչքի խաբէութենէ առաջ եկած է:

Ինչուան հիմայ ըսածներնէս կ'իմացուի որ Ղրուսեակը ընդհանրապէս շատ բանի մէջ երկրիս նման մոլորակ մըն է. վասն զի գրեթէ նոյն մեծութիւնը, նոյն զանգուածը ու նոյն խտութիւնն ունի. իրեն մթնոլորտը մերինէն քիչ կը տարբերի, և իր առանցքին վրայ երկրիս հետ գրեթէ նոյն չափ ժամանակի մէջ կը դառնայ: Բայց որիչ կողմանէ երկրէս շատ կը տարբերի. մէյմը որ իր հասարակածը նկատմամբ իրեն պարունակին մեզմէ շատ հակեալ է. և երկրորդ իր մակերևութին վրայ ջուր չերևար, և մթնոլորտին մէջ ալ ամպ չի տեսնուիր ու մեզի պէս լուսին չունի: Պարունակին չափազանց հակմանը պատճառաւ Ղրուսեկին մակերևութին վրայ այրեցեալ գօտին և ցըրտային գօտիները մէկմէկու հետ կը խառնուին, վասն զի արևը իր ծայրագոյն խտորմանն ատեն ինչուան 75° կը հասնի, որով արևադարձներն ալ բևեռներէն 15° հեռու կ'իյնան, և իրեն այրեցեալ գօտւոյն տակ ձմեռը ամիսներով արևը չի տեսնուիր, ինչպէս երկրիս վրայ ալ բևեռներուն մօտ կը հանդիպի: Եսպիսի և ասոնց նման ուրիշ երևոյթներու պատճառաւ, Ղրուսեկին տարեկան եղանակները և կլիմաները մասնաւոր փոփոխութիւններ կը կրեն, որ երկրիս վրայ պատահած փոփոխութիւններէն շատ տարբեր են, իր հասարակածին վրայ երկու ամառ ու երկու ձմեռ ունի իւրաքանչիւր իր շրջաններուն մէջ:

Ղրուսեկէն արևը գրեթէ մեզմէ երկու անգամ մեծ կ'երևայ, և ջերմութիւնն ու լոյսն ալ հոն մեզմէ երկու անգամ աւելի է. Փայլածուն իր լուսաբերն ու գիշերավարը կ'ըլլայ, ինչպէս որ ինքը մեզի է:

Հ. Հ. Պ